

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ, ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.005>
УДК 32.22/28(477.62)

Ярослава ВЕРМЕНИЧ

докторка історичних наук, професорка,
член-кореспондент НАН України,
завідувачка відділу історичної регіоналістики,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
verrosla@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>

ВИКЛИКИ КОНФЛІКТІВ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНО-КУЛЬТУРНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Мета — розгляд конфліктів ідентичностей як специфічної форми сучасних соціокультурних та мілітарних викликів, що віддзеркалюють світоглядні протиріччя в діаметрально протилежних інтерпретаціях цивілізаційних цінностей та дуже складно піддаються конструктивному врегулюванню. **Методологічні підходи** базуються на застосуванні геоконфліктологічної парадигми, яка фокусує увагу на вивченні геополітичних і геокультурних чинників, пов'язаних із виникненням, розгортанням та наслідками різноманітних конфліктів та формуванні нових безпекових стратегій, здатних протидіяти гібридним загрозам. **Наукова новизна.** Крізь призму осмислення генези територіально-ідентифікаційних протистоянь на українсько-російському пограниччі за допомогою концепту «конфлікт ідентичностей» репрезентуються методологічні моделі та теоретичні побудови, здатні генерувати стратегії вирішення ідентифікаційних криз у сучасному гетерогенному «суспільстві ризику». **Висновки.** Акцентування уваги на просторових детермінантах виникнення конфліктів ідентичностей у межових ареалах дасть змогу

Цитування: Верменич Я. Виклики конфліктів ідентичностей у контексті загроз інформаційно-культурній безпеці України. *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 5—23. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.005>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2024. № 2 (575)

усвідомити значення культурно-ментального кордону як символічного маркера порубіжного буття, переосмислити процес формування конфліктів ідентичностей в українсько-російському порубіжному просторі з обов'язковим з'ясуванням причин та механізмів конфліктного протистояння. У такому ракурсі концепт «конфлікт ідентичностей» можна розглядати як методологічний конструкт дослідження сучасної соціотрансформаційної динаміки та вибудови системи національної інформаційно-культурної безпеки в контексті формування консолідаційного образу повоєнної України, базованого на конструктивному потенціалі багатомірних європейських ідентичностей.

Ключові слова: *конфлікти ідентичностей, геоконфліктологія, українсько-російське пограниччя, ментальний кордон, інформаційно-культурна безпека.*

Трагічні потрясіння сьогодення, пов'язані з російсько-українською війною, гостро ставлять питання щодо можливостей та шляхів подолання кризового стану українського соціуму, побудови у суспільній свідомості «мосту над прірвою», відновлення соціально-психологічної гармонії життя. Відповіді на них треба шукати якомога швидше, адже сучасні війни несуть із собою зміну онтологічного контексту буття, провокують екзистенційні порушення «сутнісних координат», заперечують національні цінності, руйнують ідентичності. Це нереально зробити без осмислення історичного досвіду міждержавних і внутрішньодержавних, міжетнічних та міжнаціональних відносин, який майже завжди позначається конфліктною динамікою. Імперії з'являються на політичних картах як прямий наслідок війн, династичних угод, численних поділів і переділів територій за принципом сили. Складна діалектика «домінування — підкорення» здатна тривалий час підтримувати відносну суспільну рівновагу, але зрештою, як правило, спричиняє катаклізми неймовірної вибухової сили. Процес формування національних спільнот також вирізняється присутністю внутрішнього конфлікту, пов'язаного з необхідністю здійснення кардинального колективного вибору на переломних етапах розвитку. Колізії цих зовнішніх і внутрішніх протистоянь репрезентуються в інформаційно-культурних дискурсах, утворюючи смислову й поведінкову матрицю розвитку соціуму, продукуючи його національно-культурний код та ідентичність.

Є якась парадоксальна закономірність у тому, що кінець кожного з п'яти останніх століть для України ставав часом підбиття підсумків, а початок наступного — пошуком нових смисложиттєвих орієнтирів. Кінець XVII ст. підвів ризику під добою першого етапу вітчизняного націєтворення і став водночас прологом трагічної для українського етносу петровської доби й початком кінця української автономії. Кінець XVIII ст. ознаменувався позитивними для українства геополітичними зрушеннями і значним прирощенням території, але потягнув за собою дилему «малоросійства-великодержавності» й гібридних самоідентифікацій. Кінець XIX ст. став часом взаємонакладання проблем, породжених зіткненням модерності з архаїкою, поклавши початок небаченим за вибуховою силою революційним катаклізмам і спровокованим ними кровопролитним війнам. А кінець XX ст. приніс Європі не лише нову територіальну структуру, спричинену розпадом СРСР, але й реальні загрози дестабілізації повоєнного

світоустрою, а Україні — не лише ейфорію з приводу несподівано здобутої незалежності, але й жахіття кривавої трагедії російсько-української війни.

Реалії зтяжненого воєнного протистояння знов поставили нашу країну перед вибором оптимальних моделей зміцнення державності й захисту суверенітету. А отже, осмислення сучасного мілітарного досвіду має слугувати головній меті — утвердженню держави як рівноправного суб'єкта світової спільноти. Писати про сучасність — це справжнє випробування для історика, як слушно наголошує С. Плохій. Про давні часи можна розповідати, не озираючись на почуття людей. Але так неможливо писати про історію сьогодення. Сучасний історик, озброєний інструментарієм синергетичної епістемології, мусить уважно вивчати не лише об'єктивні факти, але й химерні уявлення, надії, розчарування, несправджені ілюзії — все те, що нині вкладається у формулу соціальної турбулентності. Порівнюючи нинішню війну з Другою світовою, С. Плохій зазначає, що вона є найбільшою індустріальною війною в Європі з 1945 р. за чисельністю залучених військ, руйнуваннями, кількістю біженців. У 1991 р. здавалося, що розпад однієї з найбільших світових імперій — Радянського Союзу — відбувся без великих катаклізмів. «Сьогодні стає зрозуміло, що війна була відкладена. І ми перебуваємо в центрі розпаду цього простору. Війна змінює світ. Воєнні конфлікти перекроюють кордони держав, а також межі свідомостей та ідентичностей» [1, С. 19—21].

Ключовими сутнісними ознаками сучасної соціальної турбулентності є нестабільність та непередбачуваність, втрата аксіологічних орієнтирів, хаотична динаміка розвитку та поява нових типів загроз і конфліктів. Суспільний розвій відбувається не за правилами однолінійної логіки, а за алгоритмом багатовимірності, коли одна подія може надати поштовх рухові в різних напрямках і спровокувати незворотні, протилежні очікуваним наслідки. Наявна ситуація нагадує «замкнене коло», в якому простежується синергетичний ефект «перехрещення» минулих проблем із новими глобальними викликами, нашарування одного катаклізму на інший, скорочення міжкризових періодів, «заморожування» більшості конфліктів, а не їх вирішення. В умовах «гібридних війн» негативний потенціал соціальної турбулентності посилюється та використовується як стратегія залякування й маніпулювання свідомістю: навіть особистості зі стійкими переконаннями виявляються деморалізованими внаслідок сильного внутрішнього конфлікту.

Попри те, що масштабні ідентифікаційні конфлікти, які мають у своїй основі різні системні цінності, багато років перебувають в епіцентрі теоретичних дискусій, дієвих стратегій їх практичного вирішення майже не спостерігається. На початку ХХІ ст. простежується навіть деяка розгубленість серед дослідників, обумовлена неадекватністю традиційних методологічних підходів та непридатністю усталеного поняттєвого інструментарію для осмислення онтологічних конфліктів нового покоління. Проте людство все ж поступово починає усвідомлювати факт неминучого посилення рівня конфліктності як світових геополітичних процесів, так і локальних культурних інтеракцій. Виникає специфічна

геоконфліктна парадигма світосприймання, яка переводить геоконфліктологію у формат стратегічної науки ХХІ ст. Її увага фокусується на вивченні геополітичних і геокультурних чинників, пов'язаних із виникненням, розгортанням, наслідками різноманітних конфліктів та на формуванні нових безпекових стратегій, здатних протидіяти гібридним загрозам.

Активізація міжцивілізаційних конфліктів докорінно змінює уявлення про глобальний і локальний простір, обумовлює різке послаблення значення вертикальних ієрархій та водночас збільшення потенціалу горизонтальних просторових взаємодій. У глобальному суспільстві, де звужується простір і час, зникають кордони, взаємозалежність людей значно посилюється. Хоча глобалізація й покликана об'єднувати народи та цивілізації, вона може призводити до виникнення зворотної ситуації, за якої інтеграційні процеси спричиняють явища антагонізму, суперництва. Коли фаза суперництва загострюється й переходить у формат «зіткнення цивілізацій», спрацьовує аксіологічна парадигма конфлікту у вигляді моделі несумісності та протистояння цінностей. У новому світовому порядку лінії «культурних розломів» — меж поміж цивілізаціями — стають тими найважливішими рубежами, вздовж яких і можливе виникнення основних конфліктів.

Для прояснення сутності найрезонансніших геополітичних та геокультурних проблем сучасності варто для початку вдумливо прочитати С. Гантінгтона. У його баченні, різна культурна ідентифікація — головна причина конфліктизації цивілізаційного розвитку, а центральним фактором, який визначає симпатії та антипатії, є культурна ідентичність. Традиційне геополітичне питання: «На чийй ви стороні?» змінюється більш принциповим — ідентифікаційним: «Хто ви?». Кожна країна повинна мати відповідь на це питання. Головне, зрозуміти, що смислові детермінанти відповіді знаходяться у системі координат культурної ідентичності країни, яка великою мірою визначає її місце у світовій політиці [2, С. 118, 340—349]. У ситуації, коли країна не здатна дати вичерпну відповідь на ідентифікаційне питання, у соціумі виникає відчуття ірраціональності й небезпечності навколишнього світопростору, формується уявлення про панування хаосу у відносинах між державами та про домінування права сили замість норм міжнародного права. Амбівалентність колективних ідентичностей позначається наростанням суперечностей, котрі базуються як на геополітичних конфліктологічних детермінантах, так і на новітніх ризиках, пов'язаних з ідентифікаційними викликами.

Цивілізаційна динаміка розвитку суспільних систем обумовлюється існуванням внутрішньої субстанції, яку можна вважати геопросторовою матрицею. Вона формує культурну ідентичність та окреслює структуру генотипу цивілізаційного утворення, конструює суспільний метанаратив, що консолідує соціальних суб'єктів у системну єдність. Ідентичність цивілізації ґрунтується на властивій тільки їй системі цінностей, які вона генерує та репрезентує для досягнення відповідного ефекту чи впливу. Це своєрідна аналітична «лінза», крізь призму котрої найкраще проглядаються як консолідаційні, так і конфліктні практики в іс-

торичному розвитку держав [3, С. 3—12]. Глобальна турбулентність суттєво актуалізує наратив «конфлікту цивілізацій», в основі якого — осмислення динаміки світоглядних протистоянь у ракурсі ціннісно-історичних відмінностей, стратегій конфронтації інтересів та принципів, практик боротьби за території й ресурси. Регіонально-просторові суперечки, ментальні «зсуви» кордонів глобального та локального буття, які призводять до дезорієнтації людини у просторі, втрати орієнтирів, пов'язаних із традиційними нормами й цінностями, додають до наративу «конфлікту цивілізацій» потужний ідентифікаційний компонент.

Підвищений «градус» конфліктизації суспільства, перехрещення глобальних і локальних конфліктогенних чинників характерні для тих соціальних феноменів, які перебувають на перетині цивілізаційних та культурних кордонів, мають власну логіку, візію розвитку. Межові цивілізації, до числа яких належить й Україна, являють собою самостійний стійкий історичний тип із незавершеною синтезу як його постійною рисою. Такі цивілізації характеризуються зіткненням якісно різних полюсів культурного розвитку, тим самим вони є фактором історичної турбулентності, цивілізаційними виразами, що спричиняють постійне збурення, причому в найрізноманітніших сферах, починаючи від економіки та закінчуючи психологією. Україна є межовою цивілізацією, через душу й тіло якої розкол пройшов разом із державністю і прийняттям християнства. Її цивілізаційна межовість може позначатися «розхитаністю» поведінкового стереотипу, наявністю синдрому «блудного сина», неукоріненістю, своєрідною ностальгією за чужими культурними образами, схильністю до наслідування.

Проблема цивілізаційної ідентифікації для України смисложиттєва, вона пов'язана з усім досвідом історичної пам'яті та обумовлює глобалізаційні стратегії подальшого розвитку. Соціокультурна еволюція на українських теренах ніколи не відбувалася безболісно, оскільки в ній завжди взаємодіяли протилежно спрямовані процеси диференціації й інтеграції, регіональні ідентичності накладалися на національну, контрастували або поєднувалися з нею. Конфліктність ідентичностей посилювалася внаслідок стереотипізації «образу ворога» у процесі конструювання ментальних кордонів, коли позитивні колективні автостереотипи «своїх» протиставлялися негативним гетеростереотипам «чужих». На жаль, недостатньо усвідомлювався історичний досвід вирішення геополітичних та ідентифікаційних проблем, який наочно демонструє, що територіально-просторові ідентичності завжди відіграють роль маркера лояльності, а будь-які загрози втрати відчуття соціальної захищеності проявляються в обстоюванні власних пріоритетів [4, С. 289—309]. Незасвоєні уроки історії здатні спричинити серйозні проблеми для розвитку суспільств. Це варто розуміти сьогодні, адже сучасні реалії не залишають сумнівів у наявності такої геополітичної ситуації, за якої основною формою міжнародної взаємодії буде міжцивілізаційний конфлікт, а практично всі кризи та небезпеки у сучасному геопросторі стануть транскордонними.

Характерною ознакою соціальної еволюції є безповоротний рух від одновимірності до багатовекторності, який позначається значними ускладненнями структурної та функціональної організації всіх систем. Радикальне розростання

територіально-соціальних зв'язків і комунікацій супроводиться не лише розширенням сфери контактів, але й появою гібридних конфліктів, які не вкладаються у звичну модель протистояння національних держав. Динаміка еволюційного руху об'єктивно репрезентує наявність взаємозв'язку між виникненням конфлікту і його характером, з одного боку, та територією його розташування, — з іншого. Проте традиційне сприйняття конфлікту як силового протистояння з єдиним варіантом вирішення («виграш — програш») сьогодні значно модифікується разом із трансформацією геопростору, який усе більше перетворюється на конфліктно-комунікативний. Конфлікт набуває ознак комунікативної мережі, стає фактично механізмом здійснення гібридних інформаційно-комунікативних практик, в основі яких «шахова гра на тривимірній дошці» [5]. «Фігурами» на подібних «шахівницях» насамперед стають країни, позначені наявністю територій, які в різні часи були фронтами великих цивілізаційних утворень.

Реалії життя свідчать про різке загострення конфліктності у відносинах між країнами, посилення впливу на усталені безпекові детермінанти культурно-етнічних суперечностей та пов'язаних із ними геополітичних, національних, регіональних проблем. Без перебільшення можна стверджувати, що загальна глобально-регіональна динаміка репрезентується в координатах конфліктологічної парадигми, плінна сучасність переосмислюється й перевизначається в її контексті. Глобалізація не усуває минулі суперечки між державами, а навпаки, призводить до їх поглиблення внаслідок нашарування на наявні глобальні кризи нових регіональних і локальних протистоянь. Навряд чи в найближчому майбутньому можна сподіватися на зменшення українсько-російської конфліктної динаміки, знаходження взаємоприйнятних рішень, які задовольнили б кожен зі сторін, розв'язання проблеми «конфлікту ідентичностей» та нейтралізацію кризової ситуації.

У процесі пошуку соціокультурних алгоритмів їх вирішення варто замислитися над не менш резонансними питаннями: чи усвідомлюємо ми певною мірою геокультурні, ментальні підґрунтя внутрішніх суперечностей, які складають основу тих ризиків для існування держави, й тих викликів, перед якими ми стоїмо сьогодні? Чи розуміємо, що конфлікти ідентичностей здатні становити неабияку загрозу для національної безпеки країни? Відповісти на них можливо лише за умови осмислення ситуації на українсько-російському покордонні саме в геоконфліктологічному ракурсі, за допомогою концепту «конфлікт ідентичностей». Конфліктна динаміка на цій території має свої історичні витоки, які й сьогодні гальмують формування спільного європейського простору. Акцентування уваги на просторових детермінантах виникнення конфліктів ідентичностей у межових ареалах дасть змогу з'ясувати причини та наслідки деструктивного впливу регіональних суперечностей на соціокультурну цілісність українського суспільства, осмислити фактори, які призвели до ситуації екзистенційного українсько-російського стратегічного протистояння, що у сучасних умовах набуло вигляду збройної агресії, усвідомити значення культурно-ментального кордону як символічного маркера порубіжного буття.

Прогрес людства пов'язаний із розширенням сфери раціонального мислення, проте доводиться констатувати, що проблема впливу наукового знання на масову свідомість усе ще уявляється недостатньо проясненою. Щоб з'ясувати, як і чому значна частина громадян України потрапила під потужний вплив ідей «руського мира», варто переосмислити весь процес формування конфліктів ідентичностей в українсько-російському порубіжному просторі з обов'язковим з'ясуванням того, як і коли були запущені механізми конфліктної динаміки. На покордонні відбуваються процеси, смисл яких нелегко збагнути з позицій універсалізму. У відповідь на культурну уніфікацію та натиск стандарту міжовий соціум намагається боронити регіональну самобутність, демонструє прихильність до усталених норм і цінностей. Це знаходить свій прояв у плеканні регіонального простору існування, обстоюванні пріоритетів соціокультурної, етнічної, релігійної та інших групових ідентичностей, поширенні конфліктного протистояння на ґрунті регіональних суперечностей. Конфлікт спочатку виникає у сфері свідомості й уявлень, але згодом набуває відчутних матеріальних ознак. Ідентичність людини порубіжжя здатна детермінувати її поведінку, впливати на процеси соціально-просторової адаптації, перевизначати соціокультурну сутність, в якій нерозривно переплетені різновекторні сприйняття, практики, ціннісно-нормативні системи, дискурсивні візії.

Варто погодитися з М. Кастельсом, який основними символами сучасності й «силами», що структурують навколишній простір, вважає ідентичність та глобалізацію. Визначаючи ідентичність як «процес, за допомогою котрого соціальний суб'єкт самоусвідомлює себе», він пропонує виокремлювати три її типи: легітимізуючу, ідентичність опору і проєктивну. Легітимізуюча ідентичність, у його баченні, орієнтована на розширення та раціоналізацію панування домінуючих інститутів над соціальними акторами задля створення «законослухняної більшості». Ідентичність опору породжується акторами, які займають позиції, що знецінюються або стигматизуються логікою домінування, тим самим вибудовуючи підґрунтя опору та виживання на основі власних принципів. Проєктивна ідентичність виявляється у здатності соціальних акторів створювати нову ідентичність, яка перевизначає і трансформує їхню позицію, формує соціальний ідеал та змінює всю соціальну структуру [6, С. 8—22]. Конфліктний потенціал присутній у всіх трьох типах ідентичностей, а у двох останніх він превалює. Особливої уваги потребує усвідомлення того факту, що опір і поширення проєктивної ідентичності на регіональному рівні може стати серйозним викликом для процесів, пов'язаних із соціальною згуртованістю суспільства на рівні національному.

Регіональна ідентичність виступає в ролі конструктора, який формує світоглядні принципи та ментальні стереотипи певного територіального соціуму. Апеляція до регіональної ідентичності, як і до будь-якої іншої, може слугувати як засобом «прояснення співвідношення політичних сил, так і інструментом політичної боротьби й маніпулювання масовою свідомістю» [7, С. 120]. Структурно регіональна ідентичність складається з двох сегментів: культурно-цінніс-

ного (регіональна унікальність) та стратегічного (мобілізаційний потенціал). Їй притаманна певна динамічність і рухливість, що пов'язані з об'єктивними умовами існування фізичного простору та зміною ціннісних уявлень і символів. У результаті зміни ціннісної компоненти регіональна ідентичність здатна трансформуватися відповідно до просторових модифікацій, істотно посилюватися (ставати «артикульованою») й послаблюватися (набувати ознак «зникаючої»). У стратегіях дослідження ментальної специфіки українського суспільства регіональній ідентичності відводиться одна з провідних ролей, адже вона має зв'язок зі «внутрішньою енергетикою» певного простору та сприймається як «голос» відповідного регіонального соціуму.

Унаслідок дії історичних і геополітичних обставин латентний стан регіональної ідентичності дуже швидко переходить в активну фазу та стає чинником суспільного життя. Різним типам регіонів притаманні своєрідні механізми її актуалізації, але найбільш виразно вони проявляються в межових, порубіжних територіях. Пограниччя — це не два регіональні утворення з різних боків кордону, а єдиний соціокультурний простір. Як тільки його цілісність піддається будь-якому тиску з ознаками загрози для соціокультурного розвитку, регіональна ідентичність небачено актуалізується з неминучим підвищенням конфліктогенного потенціалу. Спроби розв'язання суперечливих ситуацій здійснюються через звернення до минулого історичного досвіду, який зазвичай доволіно та суб'єктивно інтерпретується різними сторонами конфлікту. Порубіжна ідентифікаційна специфіка формується не стільки змістовним навантаженням понять і символів, що закарбовуються у суспільній свідомості, скільки самою наявністю таких символічних детермінант, які здатні апелювати до емоцій і відчуттів.

Конфлікти ідентичностей у своїй основі є соціокультурними конфліктами, що базуються на ціннісно-світоглядних відмінностях та суперечностях, обумовлюються трансформаційними і кризовими процесами, детермінуються дихотомією модерних, постмодерних ціннісних систем. Поняття «конфлікт ідентичностей» відображає як глобальний характер цивілізаційних суперечностей, так і локальні інтеракції зближення раніше «чужих» культурних спільнот та «перехрещення» їх ідентичностей. Подолання конфліктності в ідентифікаційних питаннях можливе лише за умови нівелювання потенційних загроз для самоусвідомлення й соціального самопочуття людини та формування її модернізованої консолідаційної моделі. Те, що конфліктні ідентичності існують в ареалі взаємодії протилежних дискурсів і візій, які постійно перебувають у процесі змін, обумовлює трансформацію й самих дискурсивних практик, адаптацію їх до нових темпоральних та просторових контекстів.

У традиціях постмодерністського дискурс-аналізу в дослідженні конфліктів ідентичностей увага фокусується на проблемах конструювання ідентифікаційних матриць, їх емоційних і мовно-культурних компонентах. На відміну від традиційних конфліктологічних теорій, які орієнтуються на дихотомію «свій — чужий», у теорії дискурсу походження конфлікту інтересів пов'язується з наявністю ідентифікаційних криз. За К. Мерсер, «ідентичність тільки тоді стає проблемою, коли

вона перебуває у кризі» [8, С. 43]. Дискурс-аналіз спрямований на прояснення механізмів виникнення таких криз та засобів їх подолання, репрезентацію інтеграційного потенціалу, здатного об'єднати соціум. У постмодерному баченні ідентичність «має значення» і як теоретичне поняття, і як факт політичного життя [9, С. 674—698]. Характерним є звернення уваги на небезпеку посиленого загострення ідентифікаційних криз, коли вже ставиться під сумнів сама можливість соціальної інтеграції й успішність будь-яких консолідаційних стратегій. Активно йде пошук відповідей на питання: що саме здатне вивільнити «руйнівну енергію» в ідентифікаційних конфліктах та які потенційні можливості дискурс-аналізу в розв'язанні питань, пов'язаних із феноменом регіональної ідентичності.

Дослідження конфліктогенного потенціалу регіональних субідентичностей, що мають різні ціннісні домінанти і стратегічні вектори інтеграції, прояснення сутності регіональної ідентичності, простеження механізмів конфліктної динаміки загальнонаціональних та регіональних інтересів — провідні тренди сучасних регіональних дискурсів. Крізь призму ідентифікаційних конфліктів рельєфно проглядаються й витoki політико-мовних проблем, і відмінності регіональних та етнічних субкультур, і джерела ментальних конфліктів, що виникають на ґрунті розбалансування національних та регіональних ціннісних систем. Перспективним видається погляд на конфліктну регіональну специфіку кризь призму студій національної пам'яті, в науковому просторі все частіше застосовується дефініція «регіональна пам'ять». За О. Любовець, це форма суспільної пам'яті, сукупність знань, уявлень, оцінок минулого, які справили вирішальний вплив на розвиток певного регіону та зафіксувалися у свідомості його населення. Феномен регіональної самоідентифікації залежить від низки чинників: історичного, етнічного, етнографічного, геополітичного, соціокультурного й культурно-освітнього. Наявність в українському просторі регіональних субетносів може формувати певні відмінності у сприйнятті історії регіону та держави загалом [10, С. 303—305].

Не можна обійти увагою соціологічний вимір проблематики ідентифікаційних конфліктів, який обумовив інституалізацію спеціального дослідницького напрямку — соціології конфлікту. Цей напрям концентрує увагу на вивченні закономірностей виникнення та розвитку соціального конфлікту, його типології й соціальної ролі, засобах запобігання та розв'язання, а також методах управління конфліктами. По суті, соціальний конфлікт, який відбувається на основі незбігу цінностей і поглядів, є одним зі способів розв'язання соціальних суперечностей. За Г. Зіммеlem, конфлікт — універсальне явище та головна рушійна сила соціального життя, адже саме у ході боротьби виникають нові зв'язки та інтегративні практики. Застосувавши конфліктологічну термінологію в назві своєї праці — «Конфлікт сучасної культури» (1918 р.) — учений увів до наукового обігу поняття «соціальний конфлікт» та обґрунтував необхідність переорієнтації наукової і громадської думки щодо однозначної оцінки конфлікту, його наслідків. Серед найважливіших функцій конфліктів Г. Зіммель виокремлював ті, що позначають встановлення й підтримку тотожності та меж суспільств; струк-

туризацію проявів ворожості і взаємних антагонізмів; створення передумов для формування соціальної практики, відкритої змінам та реформам; регулювання зіткнень, що виникають на всіх рівнях повсякденного буття. Зазначаючи, що «безконфліктних суспільств не існує», Г. Зіммель звертав увагу на стратегічне значення конфлікту, яке полягає у сприянні появи і зміцненню ідентичності й чіткому окресленню соціальних та просторових кордонів. «Життя має певну циклічність тенденцій, спрямованих на мирне співіснування й агресію. В кожному мирному стані формуються умови для майбутньої боротьби, а в кожній боротьбі — для майбутнього миру» [11, С. 227—280].

Розробка теоретичних засад соціальної конфліктології та поява концепції «позитивно-функціонального соціального конфлікту» пов'язується з працями Л. Козера. На його думку, соціальний конфлікт — це боротьба за цінності, владу або обмежені ресурси, в якій метою є не тільки отримання бажаного результату, але й нейтралізація або усунення суперника та заподіяння йому збитків. «Кожне суспільство містить деякі елементи напруження й потенційного конфлікту як важливого елементу соціальної взаємодії, що сприяє руйнуванню чи зміцненню соціальних зв'язків» [12, С. 197—207]. Глобальний вимір міркувань про культуру конфлікту притаманний авторові загальної теорії конфлікту К. Боудінгу. Прагнучи сформулювати цілісну наукову теорію, він зазначав, що «всі конфлікти мають спільні зразки розвитку й вивчення саме цих спільних елементів може представити феномен конфлікту в будь-якому його специфічному вияві» [13, С. 119]. Утім фахівці з соціальних конфліктів усе ж акцентували увагу на виокремленні етнологічно-антропологічних вимірів, що розглядають етнічний конфлікт як феномен культури зі властивими йому специфічними рисами та визначають сутність етнічного конфлікту, що полягає у створенні загроз для регіональної ідентичності соціуму [14, С. 16—30]. В науковій репрезентації етнічних конфліктів широко застосовуються інструменталістські, конструктивістські, примордіалістські підходи, але більшість авторів солідарні в тому, що стихія глобальних і регіональних криз та суперечностей у сучасних реаліях небачено зростає, а етнічний конфлікт виступає однією з форм цих суперечностей і найвищою фазою процесу політизації етнічності.

Сучасний формат поєднання геополітичних криз з етнополітичними конфліктами спричиняє появу неочікуваних соціокультурних наслідків, позначених радикальною трансформацією ідентичності. Цей процес породжує нові форми та виміри конфлікту і сприймається національними й етнічними спільнотами як загроза їх суверенітету, безпеці, культурній самобутності. Особливо складні для врегулювання «заморожені» культурно-ідентифікаційні конфлікти, в яких, за Д. Френсіс, «ворожість, незалежно від природи її походження, посилюється культурними відмінностями, унаслідок чого іншій стороні приписуються мотиви домінування, котрі змушують уважати певну несхожість — загрозою» [15, С. 2—16]. Етнічна ідентичність у таких конфліктах постає як фундаментальна ознака соціуму — відмова в її визнанні чи дискримінація спричиняють неминучий протест, а формат переговорів або компромісу для їх вирішення вважається неприйнятним.

В основі багатьох конфліктів перебувають різні оцінки й інтерпретації фактів, інформації, знань та уявлень різними етнічними соціумами. Поява великих соціальних груп є об'єктивним процесом, групова належність індивіда примусово ставить його в позицію учасника конфлікту, з якого вийти буває досить складно. Оскільки етнічні конфлікти постійні, вони неминуче інституалізуються, позначаються конструюванням відповідних правил, норм і стандартів. Конфлікт етнічних інтересів здатний набувати форми гострих соціокультурних розбіжностей, які соціальні групи не тільки не прагнуть регулювати, але й усіляко посилюють, продовжуючи руйнувати попередні структури стабільних взаємодій. Найвища стадія конфлікту характеризується максимальним використанням примусових дій, застосуванням усіх ресурсів, що є в розпорядженні сторін конфлікту. Стратегія примусу містить у собі засоби, котрі визначаються як інструмент насильства, що напряму підпорядковані реалізації мети однієї сторони конфлікту без урахування цілей і намірів протилежної.

Процеси трансформації геополітичної будови світу призводять до трансформації й самих конфліктів ідентичностей, які починають розглядатися в контексті загроз суверенітету та безпеці держав. Особливо рельєфно подібні трансформаційні зсуви простежуються на пострадянському ідентифікаційному просторі, коли ворожість і нерозуміння посилюються культурними відмінностями та перетворюються на потужний конфліктогенний фактор. На думку М. Михальченка, в «перехідних» суспільствах суперечності й конфлікти розв'язуються більш жорстоко, часто стихійно, руйнівню, без пошуку консенсусу та компромісу [16, С. 18—27]. Трансформаційний «перехід» за будь-яких умов є складним і мінливим, має безліч вимірів, граней, важко піддається осмисленню. Ця складність обумовлена самою позицією спостерігача, яка не може бути нейтральною чи неупередженою. У випадку покордоння, в якому присутні різні типи кордонів та соціокультурних меж, ці проблеми багаторазово посилюються. Деякі нюанси «непрокресленого» павутиння кордонів між етносами, соціальними, гендерними та іншими групами й різного роду субкультурами мають здатність бути «невидимими» та «невловимими».

Гетерогенність українського соціуму, що характеризується досить чіткими географічними, етнокультурними, конфесійними вимірами, позначається метафорою «розщеплений світ». Різний історичний досвід, відмінні регіональні коди і традиції, постійні геополітичні трансформації справляють величезний вплив на свідомісні стереотипи суспільства. Специфікою українського «переходу» є криза ідентичностей, конфліктний характер міжетнічної взаємодії, ціннісна дезорієнтація, поляризація, соціальна дезінтеграція суспільства. За таких умов концепт «конфлікт ідентичностей» можна розглядати як методологічну модель дослідження сучасної соціотрансформаційної динаміки, осмислення процесів формування регіональної «мережі безпеки», яка здатна посилювати стійкість і стабільність регіональних соціумів. Дається взнаки й те, що глобалізаційні процеси суттєво актуалізують пошук власної ідентичності через співвідношення себе з «іншими» національними спільнотами, який нерідко

відбувається в конфліктному річищі. Глобалізація, з одного боку, вможливає взаємодію несумісних культур та ідентичностей, а з іншого — провокує зіткнення різновекторних цивілізаційних структур і стає каталізатором формування гібридних ідентичностей. Як стверджує І. Валлерстайн, «наразі ще не встановлений глобалізований світ із чіткими правилами, ми лише вступили в перехідний період. Майбутнє, яке є далеко не заданим і безальтернативним, буде залежати саме від цього переходу, наслідки якого зовсім незрозумілі» [17, С. 5—26].

В теоретико-методологічному вимірі поняття «конфлікт ідентичностей» (*identity-based conflicts*) зазвичай застосовується на означення ціннісно-світоглядних суперечностей глобалізаційного світу та соціальних суперечностей, базованих на належності до різних соціокультурних чи регіональних просторів. Унаслідок наявності потужних (анти)консолідаційних факторів, пов'язаних із соціокультурною цілісністю, конфлікти ідентичностей дуже важко піддаються вирішенню за допомогою перемовин чи компромісів. Натомість вони здатні швидко трансформуватися в масштабну й довготривалу цивілізаційну боротьбу за «правильний шлях у майбутнє» [18]. Вперше до наукового обігу термін «конфлікти ідентичностей» був уведений у працях Дж. Бертона та Дж. Ротмана наприкінці ХХ ст. Загроза культурній ідентичності, наголошував Дж. Бертон, сприймається соціумом як одна з основних безпекових загроз. Більшість конфліктів виникають у результаті того, що сторонами не враховуються базові потреби — безпека, ідентичність, визнання й участь. Такі потреби не є взаємовиключними, оскільки ресурси для них необмежені. Проте варто розмежовувати потреби сторін та їх позиції, інтереси й цінності [19]. За Дж. Ротманом, деструктивною ознакою конфліктів ідентичностей убачається їх ірраціональність, стереотипізація, некерованість. Учений наголошує на тому, що ідентичність виступає як ідеологічна база учасників конфлікту, її варто розглядати як «самосприйняття, наповнене культурною формулою, що базується на внутрішніх потребах і перевагах, групових характеристиках і колективних цінностях». Успіхів у дослідженні причин конфліктів ідентичностей, на думку Дж. Ротмана, можна досягти лише на основі чіткого її «визначення, яке призведе до цінного теоретизування й конструктивних методів розв'язання» [20, С. 631—658].

Автором терміна «криза ідентичності» (*identity crisis*) вважається Е. Еріксон, котрий, наголошуючи на динамічній структурі ідентичності, звертав увагу на можливості появи її негативних варіантів саме внаслідок конфліктів та деструктивних процесів, які призводять до деформації цінностей. У його концепції поняття «криза» не означає катастрофу або конфлікт протилежних тенденцій. Воно застосовується на означення «поворотних пунктів, моментів рішення, вибору між прогресом і регресом, інтеграцією й затримкою». Всі ці породжені розвитком нормативні кризи відрізняються тим, що вносять нову енергію, а суспільство пропонує для її використання нові можливості. Вихід із кризи, за Е. Еріксоном, полягає не у виборі одного полюсу, а в певній рівновазі, в динамічній пропорції між двома полюсами [21, С. 75—90].

Концепти «конфлікт ідентичностей» та «криза ідентичностей» чітко корелюють із поняттям «боротьба ідентичностей» (*identity struggle*), яке ввів у науковий обіг Р. Фогельсон. Учений виокремлював чотири види ідентичності: реальну — те, чим є особа; ідеальну — те, до чого прагне й ким хоче стати; негативну — те, ким не хоче бути; демонстровану — образ себе, який індивід пред'являє оточенню, щоб вплинути на сприйняття ним самого себе. Ці різновиди ідентичності перебувають у постійній боротьбі, оскільки кожна особистість прагне дистанціюватися від реальної ідентичності та наблизитися до ідеальної [22, С. 115—132]. Але основна причина присутності фактору боротьби полягає в тому, що людині важко звільнитися від демонстрованої ідентичності, яка стає більш звичною і прийнятною. З одного боку, індивід готовий позбутися цього стану, нейтралізувати ідентичнісний дисонанс чи ментальні суперечності, а з іншого — не має мотивації переоцінювати проблематичну ситуацію й перевизначати її зміст, змінювати звичні установки та концепції.

Для постмодерної соціології характерне використання поняття «множинна ідентичність», яка позначається розмитістю, нестійкістю, мінливістю, варіативністю. Множинне позиціонування провокує й наявна соціокультурна ситуація, яка склалася в Україні. Сьогодні наша макроідентичність усе ще перебуває у процесі становлення, переконструювання, перевизначення. В реаліях війни виникають нові мілітарні ідентичності та втрачають соціальний простір і час старі ідентифікаційні комплекси. Значна частина громадян позбавлена чітких цілей, цінностей, відбувається дифузія ідентичності, що характеризується тривожним психологічним станом. Українсько-російське покордоння за цих умов перетворилося на дослідне поле, де в «режимі реального часу» проходить перевірку практикою гіпотеза передзаданості культурних кодів і ментальних стереотипів обставинами життя на цивілізаційних перехрестях. Осмислення конфліктогенного транзиту соціокультурної ідентичності на українсько-російському порубіжжі стає нагальною потребою, адже дозволяє збагнути витоки «драми нерозуміння» різних ідентифікаційних стратегій і смисложитєвих парадигм у сучасному українському соціумі, а також наблизитися до прояснення алгоритмів трансформації «драми нерозуміння» у «війну ідентичностей».

За А. Нагорною, конфлікти, що виникають на ґрунті незбігу цінностей, мають тенденцію жити власним життям і розвиватися за моделлю «стимул — реакція» [23, С. 48]. «Війни ідентичності» постають на основі «динаміки ненависті», а далі виникає щось на зразок «дилеми безпеки» в міжнародних відносинах: «[...] страхи, недовіра й ненависть із кожного боку живляться одне одним. Кожна сторона драматизує і перебільшує різницю між силами добра і зла і, зрештою, намагається перетворити цю різницю на остаточну різницю між живими й мертвими» [2, С. 342—349]. На міждержавних і міжцивілізаційних стиках, у зонах активних контактів утворюються як додаткові шанси, так і породжуються подвійні небезпеки. Парадокс історії полягає в надто суперечливій взаємодії у цих ареалах орієнтації на раціональність із потужним впливом консерватизму.

Життя «на межі», «при кордоні» формує особливий тип світосприймання і специфічні ментально-ціннісні критерії. Тут не лише зустрічаються, але й постійно взаємодіють різні системи світобачення, різні уявлення про сенс життя, різні релігії та моральні норми. Сплав, який виникає у ході цієї взаємодії, є, як правило, крихким і непередбачуваним. На його гібридній основі з'являються прояви соціальної напруги, підвищеної конфліктності. Специфічні ментальні коди, наративи й символи, які формують мережі культурних смислів на порубіжжі, найкраще піддаються аналізу на основі когнітивно-інформаційної теорії як фундаменту для представлення цілісної картини світу. Перехід від наративізму до когнітивно-інформаційної парадигми супроводжується утвердженням нових ракурсів до визначення макрооб'єкта історії, в яких на перше місце виступає інформаційний ресурс. Предметно-об'єктною сферою когнітивістики є свідомість, мислення, закони сприйняття, обробки, зберігання та відтворення інформації. Основою їх вивчення як емпіричної реальності стає залучення джерела — реалізованого продукту цілеспрямованої людської діяльності із закладеним у ньому «інформаційним магнетизмом».

Продуктивні когнітивні парадигми сьогодні вибудовуються в річищі «мережових підходів» на стиках різних наукових дисциплін і різних дискурсів, у контексті переосмислення основоположних проблем гібридності та рубіжності. Відштовхуючись від визнання «зовнішніх» і «внутрішніх» контекстів історичної дійсності, соціогуманітарії вибудовують культурно-орієнтовану картину минулого й теперішнього на фундаменті нових когнітивних практик і «конструктивних альтернатив». Когнітивно-інформаційна теорія широко застосовує як нову системну категорію поняття «інформаційного простору» — середовища, в якому реалізується можливість інформаційного обміну за допомогою цілеспрямовано створених елементів інтелектуального продукту. Усвідомлення варіативності алгоритмів загального сприйняття й осмислення інформаційних ресурсів, їх інтеграції до особистісного інформаційного простору дозволяє зрозуміти гібридну специфіку когнітивної адаптації — здатності людини змінювати мислення залежно від нових умов та реалій.

На динаміку когнітивних адаптацій великою мірою впливають регіональні особливості соціокультурних і геополітичних процесів. Багатополярність українського політичного ландшафту потребує розгляду України як безпрецедентно складного територіального комплексу, кожна з політико-культурних складових якого мала власну історичну долю й розвивалася в рамках різних цивілізаційних систем. Водночас це арена перехрещування різноспрямованих геополітичних впливів із боку держав, котрі в різні часи відчували себе на українських теренах повноправними господарями й насаджували у відповідних регіонах не лише власні управлінські системи, але і свої ментально-культурні матриці. Ідея ментального картографування, запропонована в річищі когнітивної географії, спрямовувала дослідницький пошук до вивчення впливу пограничних станів на процеси формування ментальностей, гібридності, символічних кодів. Напрацювання ментальної картографії дуже швидко довели, що ментальні кордони формують дискурси політичної легітимації навіть більшою мірою, ніж реальні розмежувальні лінії.

Найбільш конструктивним полем для осмислення сучасних реалій може бути запропонований геоконфліктологією спеціальний напрям — ментальна географія конфлікту, який досліджує сприйняття та інтерпретації генези й еволюції окремих територіальних структур різними сторонами конфлікту. Зрозуміло, що пред'явлення територіальних претензій та обґрунтування «історичних прав» на цілі регіони й навіть країни завжди супроводжується «підготовчою роботою» істориків, географів, політологів. Деконструкція гегемоністських міфів і цивілізаційних псевдоконцепцій стає найважливішим завданням геоконфліктології, тому від належного вибору інформаційного інструментарію та стратегій його застосування напряму залежить результативність контраргументації.

Геополітична трансформація світу радикально змінює просторові зв'язки й формує нові взаємозалежні полюси — територіальні комплекси та мережеві кластери, поглиблює варіативність моделей регіонального розвитку. Інтерес до метатеорії простору зумовлюється як визнанням недостатності його фізико-географічних трактувань та введенням у поняття «простір» інформаційного складника, так і певною девальвацією реальної («вульгарної», «ідеологічної») геополітики. Сучасна концептуальна геополітика базується на системному підході до дослідження соціального простору, який має світовий, національний, регіональний і локальний виміри. Ментальні підходи критичної геополітики репрезентуються в координатах «когнітивних карт», які відображають динаміку розвитку та сприйняття глобальної й локальної реальності. М. Фуше крізь призму «боротьби когнітивних карт» пояснює процес взаємодії між діаметрально протилежними уявленнями соціумів, котрі можуть бути як джерелом конфліктів, так і співпраці. Він слушно зазначає, що кордони — не лише міждержавне явище, вони також можуть пролягати між регіонами, соціальними та культурними групами, а їх функція — позначення порушень геополітичної безперервності не тільки в реальній, а й у символічній та уявній площинах [24, С. 121—142].

Оскільки для України сьогодні на передній план вийшли проблеми національної безпеки, конструювання «когнітивних карт» її майбутньої соціальної реальності перетворюється на стратегічне завдання. Від компетенції та культурного рівня тих, хто наділений правом ухвалювати рішення, залежить, чи вдасться вибудувати консолідаційний образ повоєнної України, репрезентувати конструктивний потенціал балансу національної й регіональних ідентичностей. Суспільство, яке здатне ставити собі завдання та їх реалізовувати, є більш стабільним, ніж те, що живе тільки образами минулого. За В. Франклом, життєдіяльність суспільства без конструктивного сенсу неможлива [25, С. 17—19], не минуле, яке завжди сповнене суперечностей, а лише майбутнє може виступати в ролі консолідаційного фактора. Ідентичність — структура динамічна, здатна до нелінійних і нерівномірних трансформацій та кардинальних змін, у процесі подолання різноманітних криз вона може рухатися як у прогресивному, так і регресивному напрямках. Ідентичність ніколи не відображає реальність, але вона є конструктором її репрезентації в когнітивно-дискурсивному просторі.

Конфліктогенний характер ідентичності обумовлюється стереотипізацією образів «своїх» і «чужих» у процесі конструювання культурних кордонів. Самі по собі культурні відмінності не здатні призводити до неминучих конфліктів ідентичностей, однак у ситуації виникнення загроз для культурно-інформаційної безпеки поява конфліктів стає невідворотною. Варто дослухатися до думки Т. Гарра, який наголошує на необхідності врахування в конфліктному менеджменті причин «чутливості соціумів до різного роду політичних закликів й ідеологем, які виправдовують протести або заколоти» [26]. Культурні кордони у стабільних умовах стимулюють ініціативність та обумовлюють обмін здобутками суміжних культур, але у ситуації перетворення їх на зони напруги й воєнних конфліктів провокують стресові стани та ментальні трансформації. В умовах війни протистояння ідентичностей стають неминучими, адже масова свідомість, якою вправно маніпулює ідеологічна пропаганда, трансформує дихотомію «свій — чужий» у формулу «свій — ворог».

Процес консолідації української політичної нації, що розпочався в останні роки, все ще далекий від свого успішного завершення, констатує М. Рябчук. В Україні сформувалися два різні типи, дві моделі національної ідентичності, кожна з яких може вважатися «українською» — відповідно до самоназви її носіїв, притаманного їм почуття патріотизму, політичної лояльності, визнання спільного громадянства й інституцій; а проте кожна із цих двох моделей ґрунтується на засадничо іншому наборі цінностей та, відповідно, інших геополітичних орієнтаціях, мовно-культурних преференціях, іншому розумінні історичних подій, кардинально відмінних уявленнях про бажаний шлях розвитку суспільства й держави. Розщепленість ідентичності істотно ускладнює будь-який суспільний консенсус, а отже суспільну мобілізацію, вкрай потрібну для здійснення радикальних реформ чи, тим більше, для захисту країни від зовнішньої агресії. Що гірше, вона спокушає безвідповідальних політиків використовувати цю розщепленість у маніпулятивних цілях та дає зовнішнім ворогам додаткові можливості для підривної діяльності. Подолання цієї розщепленості є передумовою не лише успішного розвитку України, але й — в умовах війни — чинником виживання та самозбереження [27, С. 6].

Воєнні реалії значно посилюють роль інформаційно-культурної безпеки, здатної протидіяти маніпулятивним і пропагандистським атакам ворога та забезпечувати інформаційний суверенітет держави. Чим вищий рівень розвитку інформаційної культури суспільства, яке протистоїть агресії, тим менше шансів на перемогу залишається у протилежної сторони. Основним завданням інформаційно-психологічного впливу завжди виступає зміна усталених стереотипів та установок, маніпуляція свідомістю й цілеспрямована дезінформація. Суспільство з низьким рівнем інформаційної культури повноцінно протистояти маніпулятивним технологіям та критично мислити не у змозі. У часи війни дискурсивний простір й основні історико-соціальні поняття не є лише «індикаторами» суспільних та історичних процесів, вони мають здатність безпосередньо впливати на характер історичних змін і фактори цих процесів [28, С. 340—341]. Україна вже багато втратила від того, що свого часу основоположна категорія

«територіальна цілісність» не набула концептуального оформлення й належного теоретико-методологічного обґрунтування.

Нині українському суспільству потрібно усвідомити, що конструювання ідентичностей — складний і тривалий у часі когнітивний процес, в якому задіяна величезна кількість людей. Забезпечити односпрямованість зусиль тут неможливо. Але цілком реально репрезентувати об'єднаний потенціал, який базуватиметься не на ґрунті минулих травм, а на основі розуміння серйозності ідентифікаційних викликів часу й колективної відповідальності соціуму [29]. Тільки за його допомогою можливо уникати тенденцій «війн» у дебатах про ідентичність, які здатні провокувати регіональні конфлікти. Безумовно, має рацію С. Плохій, коли звертає увагу на те, що «українська культура завжди існувала в одному просторі з іншими культурами й від самого початку змушена була шукати *modus vivendi* з “іншими”». Здатність українського суспільства долати зовнішні та внутрішні кордони та узгоджувати ідентичності, створені ними — є головною особливістю історії України [30, С. 24].

У суспільствах, що керуються здоровим прагматизмом, політика владних структур спрямована на утвердження «багатошарової» ідентичності, яка має відповідати викликам часу й бути максимально гнучкою. Стратегічний акцент робиться на здатності національних і регіональних ідентичностей сполучатися з європейськими ідентифікаційними моделями, адже саме таким багатовимірним ідентичностям належить майбутнє. Можливо, сучасні концептуальні підходи (пере)осмислення українського минулого крізь призму парадигми мультифронтиру стануть орієнтирами для обрання дієвих стратегій конструювання консолідаційної ідентичності та формування європейської свідомості. Українцям в умовах мультикультурної фронтірності неодноразово доводилося покладатися на власні сили й демонструвати приклади соціальної згуртованості навколо ідеї багатомовної та мультикультурної нації. Ця ідея, виплекана уроками, які Україна винесла з важкої й часто трагічної історії внутрішніх поділів, спирається на традиції співіснування різних мов, культур і релігій упродовж століть. Утім феномен українського суспільства полягає в тому, що воно здатне дивувати, кидати виклик і самому собі, і світові, переосмислюючи власну історію в такий спосіб, який забезпечує розбудову країни та репрезентує її майбутнє в мейнстрімі європейської цивілізації.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Plokhii, S. Rosiisko-ukrainska viina. Povernennia istorii. Kharkiv, 2023 [in Ukrainian]. [Плохій С. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків: КСД, 2023. 400 с.]
2. Hantington, S.P. Protystoiannia tsyvilizatsii ta zmina svitovoho poriadku. Lviv, 2006 [in Ukrainian]. [Гантінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.]
3. Agius, C., Keep, D. The politics of identity: making and disrupting identity. *The Politics of Identity: Place, Space and Discourse*. Manchester: Manchester University Press, 2018: 3-12.
4. Fishman, R.M. Rethinking dimensions of democracy for empirical analysis. Authenticity, quality, depth, and consolidation. *The Annual Review of Political Science*. 2016. 19: 289-309.

5. Nye, J. Soft power. The means to success in world politics. New York: Public affairs group, 2004. 191 p.
6. Castells, M. The power of identity. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. 537 p.
7. Nahorna, L. Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst. Kyiv, 2008 [in Ukrainian]. [Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.].
8. Mercer, R. Welcome to the Jungle: Identity and diversity in postmodern politics. *Identity: community, culture, difference*. Ed. by J. Rutherford. London: Lawrence and Wishart, 1994. 240 p.
9. Chouliakari, L. Discourse analysis. *The SAGE handbook of cultural analysis*. Ed. by T. Bennett, J. Frow. London: SAGE Publication, 2008: 674-698.
10. Natsionalna ta istorychna pamiat: slovnyk kluchovykh terminiv. Kyiv, 2003 [in Ukrainian]. [Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2013. 436 с.].
11. Simmel, G. Sociology: Inquiries into the constructions of social forms. Vol. 1. Leiden; Boston, 2009. 364 p.
12. Coser, L. Social conflict and the theory of social change. *The British Journal of Sociology*. 1957. 8 (3): 197-207.
13. Conflict and defense. A general theory. Ed. by K. Boulding. New York: Harper and brothers, 1982. 360 p.
14. Lake, D., Rothchild, D. The international spread of ethnic conflict: fear, diffusion, and escalation. Princeton: Princeton University Press, 1998. 424 p.
15. Francis, D. Culture, power asymmetries and gender in conflict transformation. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*. 2004: 2-16.
16. Mykhalchenko, M.I. Politychna realnist v Ukraini: transformatsiia, modernizatsiia, revoliutsiia. *Suchasna ukrainska polityka*. 2005. 7: 18-27 [in Ukrainian]. [Михальченко М.І. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція. *Сучасна українська політика*. 2005. Вип. 7. С. 18—27].
17. Wallerstein, I. Globalization or the age of transition? Longterm view of the trajectory of the world-system. *Asian Perspective*. 2000. 24 (2): 5-26.
18. Beck, U. Risk society: Towards a new modernity. London: SAGE Publications, 1992. 264 p.
19. Burton, J. Conflict resolution. Its language and processes. London: Scarecrow Press, 1996. 86 p.
20. Rothman, J. Individuals, groups and intergroups: theorizing about the role of identity in conflict and its creative engagement. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2013. 28 (3): 631-658.
21. Erikson, E.H. Identity and the life cycle. New York; London: W.W. Norton and Company, 1994. 192 p.
22. Fogelson, R.D. Person, self and identity. Some anthropological retrospects, circumspets and prospects. *Psychological Theories of the Self*. London: Plenum Press, 1982: 115-132.
23. Nahorna, L. "Viiny identychnosti": stsennarii i ryzyky. *Politychnyi menedzhment*. 2007. 2: 47-54 [in Ukrainian]. [Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 47—54].
24. Les frontières de l'Europe: dialogue entre M. Foucher et B. Geremek. *Politiques*. Éditions Quai Voltaire. 1992. 2: 121-142 [in French].
25. Frankl, V. Liudyna u poshukakh spravzhnoho sensu. Kharkiv, 2016 [in Ukrainian]. [Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Харків: КСД, 2016. 160 с.].
26. Harf, B., Gurr, T.R. Ethnic conflict in world politics. Boulder: Westview Press, 2004. 252 p.
27. Riabchuk, M. Dolannia ambivalentnosti: Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti — istorychni prychny ta politychni naslidky. Kyiv, 2019 [in Ukrainian].

- [Рябчук М. Долання амбівалентності: Дихотомія української національної ідентичності — історичні причини та політичні наслідки. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.].
28. Kozellek, R. Chasovi plasty: Doslidzhennia z teorii istorii. Kyiv, 2006 [in Ukrainian]. [Козеллек Р. Часові пласти: Дослідження з теорії історії. Київ: Дух і Літера, 2006. 429 с.].
29. Dialektyka natsionalno-hromadianskoho i etnichnoho v ukrainskomu sotsiumi. Kyiv, 2023 [in Ukrainian]. [Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2023. 640 с.].
30. Plokhii, S. Braма Yevropy: Istoriia Ukrainy vid skifskykh voien do Nezalezhnosti. Kharkiv, 2021 [in Ukrainian]. [Плохій С. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до Незалежності. Харків: КСД, 2021. 512 с.].

Надійшла / Received 12.01.2024

Yaroslava VERMENYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department Historical Regional Studies,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
verrosla@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>

CHALLENGES OF IDENTITIES CONFLICTS IN THE CONTEXT OF THREATS TO THE INFORMATION AND CULTURAL SECURITY OF UKRAINE

The purpose is to consider identity conflicts as a specific form of modern socio-cultural and military challenges that reflect worldview contradictions in completely opposite interpretations of civilizational values and are very difficult to resolve constructively. **Methodological approaches** are based on the application of the geoconflictological paradigm, which focuses attention on the study of geopolitical and geocultural factors associated with the emergence, development, and consequences of various conflicts and the formation of new security strategies capable of countering hybrid threats. **Scientific novelty.** Methodological models and theoretical constructions capable of generating strategies for solving identity crises in the modern heterogeneous “risk society” are represented through the prism of understanding the genesis of territorial-identification confrontations on the Ukrainian-Russian border with the help of the concept of “identity conflicts”. **Conclusions.** Focusing attention on the spatial determinants of the occurrence of identities conflicts in border areas will make it possible to realize the significance of the cultural-mental border as a symbolic marker of border existence, to rethink the process of formation of identities conflicts in the Ukrainian-Russian border area with the obligatory clarification of the causes and mechanisms of conflict confrontation. In this perspective, the concept of “identity conflicts” can be considered as a methodological construct for the study of modern socio-transformational dynamics and the construction of a system of national informational and cultural security in the context of the formation of a consolidation image of post-war Ukraine, based on the constructive potential of multidimensional European identities.

Keywords: *identities conflicts, geoconflictology, Ukrainian-Russian border, mental border, informational and cultural security.*